

БЛАЖЕ КОНЕСКИ И НЕГОВИОТ ОДНОС КОН ТУРЦИЗМИТЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Блаже Конески во многу свои лингвистички трудови го има изнесено својот став во однос на турцизмите во македонскиот јазик. Во овие трудови континуирано укажуваше на тоа дека турцизмите кои имаат неутрално обележје и понатаму ќе се применуваат и ќе опстанат, а дека другите ќе добиваат сè поголема стилска маркираност. Оваа тенденција трае и денес. Но исто така, важна е и редакциската работа на Блаже Конески на првиот Речник на македонскиот јазик, бидејќи во него се присутни над 3000 турцизми кои со својата стандардизирана форма го обезбедиле својот опстанок во современиот македонски јазик. Значајни се и неговите уметнички дела во кои на мајсторски начин ги употребувал турцизмите. Затоа можеме да заклучиме дека Блаже Конески со своите дела и дејност директно и индиректно влијаел на стандардизацијата и опстанокот на турцизмите во македонскиот јазик.

Клучни зборови: турцизми во македонскиот јазик, стандардизација на турцизмите, неутрални турцизми, стилски маркирани турцизми.

1. Вовед

Многу научни работници по ослободувањето, поради недостиг на кадар, беа соочени со потребата и моралната должност да работат во повеќе области, а тоа им ја наметна задачата да развиваат во себе потенцијал за реализирање на разновидни благородни мисии. Еден од овие научни работници е и Блаже Конески. Тој во текот на својот живот работеше како професор на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, правеше испитувања во областа на лингвистиката, литературната историја, литературната естетика, твореше како писател (поезија и проза), преведуваше (поезија и проза), собираше народни творби, приредуваше стари текстови и редактираше важни дела. Во сите области работеше студиозно, иноваторски, креативно и со нему својствен стил¹, а со тоа и без да знае даде печат на својата епоха чии рефлексии се чувствуваат и денес преку неговата школа и неговите следбеници.

Во лингвистичките трудови на Блаже Конески директно или индиректно е присутен неговиот став кон турцизмите во современиот македонски јазик, а со своите дела и дејност директно и индиректно влијаел на стандардизацијата и на опстанокот на турцизмите во македонскиот јазик. Негов ученик, а потоа и следбеник и соработник,

¹ Атанас Вангелов многу сликовито го опишува стилот на Блаже Конески: „Прво што гледа човек, со извесен увид во списите на Конески е - неговиот стил. Конески пишуваше меко, кротко, необично јасно и строго, а сепак полетно, привлечно и острастено дури. Се работи за повлечена, потисната страст, внатре. Таа се слуша; присуствува и учествува дури во вашето читање на неговите списи. Меѓутоа, никогаш не стапува на сцена. Не зема збор и не се легитимира. Ете зошто списите на Блаже Конески се кристално јасни, но не и студени. Ете зошто тие полемизираат кога, навидум опишуваат и многу опишуваат кога, во прв ред, полемизираат. Тоа се фини контри на Конески од кои нема спас...“ Види: (2002). *Блаже Конески (осумдесет години од раѓањето)*. Институт за македонска литература - Скопје, 11.

Оливера Јашар-Настева се специјализирала во оваа област и доживотно ги испитувала турцизмите во македонскиот јазик.²

2. Животот и делото на Блаже Конески

Блаже Конески е роден на 19 декември 1921 година во село Небрегово, Прилепско. Студирал славистика во Белград, а дипломирал како филолог во Софија. По дипломирањето во 1945 година работел како лектор во Македонскиот народен театар, во Агитпропот на ЦК, а потоа во Министерството за просвета. Од името на Министерството бил вклучен во групата што требала да прави подготовки за отворање на Филозофскиот факултет. Во 1946 година почнал да работи како предавач на Катедрата за македонски јазик на новоотворениот Филозофски факултет, а во 1957 година е избран за редовен професор.

Тој има историска заслуга за формирањето на значајни научни институции какви што се: Филозофскиот факултет (1946 год.), Институтот за македонски јазик (1953), Македонската академија на науките и уметностите (1967), исто така има голема заслуга и иницијатива за основање на Друштвото на писателите на Македонија (1947) и на првото македонско лингвистичко списание „Македонски јазик“ (1950). Поради неговите квалитети бил ангажиран како декан на Филозофскиот факултет, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и како претседател на МАНУ.

Во текот на својот живот создал богат научен и литературен опус кој може да се следи преку 569 публикувани библиографски единици. Бројни дела се објавени по неговата смрт.

Блаже Конески работи и твори во историски важен период кога македонскиот јазик се кодифицира во стандарден, современ литературен јазик. Со неговото име се поврзани клучните и темелни дела на македонската наука за јазикот кои претставуваат фактори за кодификување на еден јазик: азбуката, „Правописен речник на македонскиот јазик“, „Граматика на македонскиот јазик“, „Историја на македонскиот јазик“ и „Речник на македонскиот јазик“.

Блаже Конески влијаел на втемелувањето и развојот на современата македонска лексикографија бидејќи многу добро знаел дека нормирањето и стандардизацијата на македонскиот литературен јазик се тесно поврзани со речникот на македонскиот јазик. Затоа се ангажирал во областа на лексикографијата преку следниве активности: изработка на „Македонски правопис со правописен речник“, организација, следење на работата и редакција на тритомниот „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“, и изработка на анексни речници. Во сите овие речници се присутни турцизмите.

Блаже Конески почина на 7 декември 1993 година во Скопје.

² Блаже Конески бил во комисијата пред која Оливера Јашар-Настева ја бранела својата докторска дисертација, но исто така тој ја напишал и рецензијата за нејзината дисертација. Во следните години Блаже Конески и Оливера Јашар-Настева работеле заедно, а тоа значи дека меѓу нив имало размена на знаење и на искуство што сигурно се одразило и во областа на турцизмите во македонскиот јазик.

3. Ставот на Блаже Конески кон турцизмите во неговите дела и дејност

Блаже Конески со својата дејност, дела, широка надареност, суптилно чувство за јазикот и лингвистичка компетенција е лингвист со широко влијание во Македонија и пошироко на Балканот. Неговиот став кон турското влијание врз македонскиот јазик најубаво може да се согледа во рецензијата што ја напишал за докторската дисертација на Оливера Јашар – Настева под наслов „Турските лексички елементи во македонскиот јазик“, која споменатата дисертација ја бранела во далечната 1962 година: „...Силното турско влијание во лексиката на балканските јазици е очевиден факт. Меѓутоа, со исклучок на она што е сторено како изучување на таа појава во областа на романскиот јазик, сè уште нема доволно работи, во кои целосно би се согледала длабочината на тоа влијание и последиците што произлегле од него не само во однос на речникот, ами и на фонетскиот и граматичкиот развој на балканските јазици. Со работата на Настева сега се пополнува до голема мера таа празнина, што се однесува до македонскиот јазик. Основниот впечаток по читањето на оваа работа е дека на турскиот треба да му се оддели место како на јазик со несомнен престиж во балканската средина во минатото и дека се работи за многу поинтимен контакт со него, отколку што можеше да се мисли на прв поглед. Тоа се гледа пред сè од големиот број турски калки во нашиот јазик, собрани и разгледани од д-р Настева...“³ Овие мисли на Конески во рецензијата се многу искрени, а тоа може да се согледа при споредба на неговата книга „Грамматика на македонскиот литературен јазик“ (1952) пишувана и објавена пред одбраната на докторската дисертација на Оливера Јашар-Настева и на неговите дела „Историја на македонскиот јазик“ (1965) и „Историска фонологија на македонскиот јазик“ пишувани по одбраната на споменатата дисертација во кои може да се забележи дека и самиот доаѓа до истите сознанија, се согласува и ги применува сознанијата на Оливера Јашар-Настева.⁴

Ставот на Блаже Конески кон турцизмите може да се следи преку:

-неговите лингвистички дела

-неговите лексиколошки дела

-неговата редакторска дејност

-неговите уметнички дела

³ Рецензијата за докторската дисертација на Оливера Јашар-Настева, бројни статии од разновидни симпозиуми и конгреси и неколку ретки книги поврзани со турскиот јазик ги добив како подарок од ќерката на професорката, Бисера Настева, преку професорката Олга Иванова, кои знаеја дека ги испитувам турцизмите и кои мислеа дека тие материјали можат да ми користат. Од професорката Олга Иванова ја добив информацијата дека рецензијата ја пишувал Блаже Конески. Оваа рецензија е драгоцен бидејќи содржи мисли и ставови на Конески што не можат да се сретнат на друго место. И на Бисера Настева и на Олга Иванова им благодарам за довербата.

⁴ Ова е нормално бидејќи по одбраната на докторската дисертација Оливера Јашар – Настева и Блаже Конески имаат многу заеднички реферати со кои настапувале на научни собири, симпозиуми и конгреси, имаат заеднички истражувања на стари текстови што на крај резултирало со книгата под наслов „Македонски текстови 10-20 век“ (1966). Блиските пријатели знаат дека Блаже Конески веруваше во лингвистичката компетенција на Оливера Јашар-Настева, ја ценеше, а ги поврзуваше заемна почит и добро пријателство. Во една ваква добра професионална и пријателска комуникација реално е да се претпостави дека тие, додека заедно работеле, многу дискутирале и разменувае лингвистички сознанија, што влијаело квалитативно и квантитативно и на објавата.

3.1. Ставот на Блаже Конески кон турцизмите во неговите лингвистички дела

Ставот на Блаже Конески кон турцизмите ќе го проследиме преку неговите три лингвистички капитални дела: „Историска фонологија на македонскиот јазик“, „Историја на македонскиот јазик“ и „Граматика на македонскиот литературен јазик“.

Во „Историската фонологија на македонскиот јазик“, Блаже Конески на фонолошки план го прикажува влијанието и на турскиот јазик во пошироки размери и во локално ограничени појави.⁵ Влијанието на турскиот јазик врз македонскиот јазик се забележува при крајот на 14 век, што претставува крај на стариот период, а се интензивира во новиот период што започнува околу 15 век.

Блаже Конески при опишувањето на вокалниот систем во новиот период нагласува дека од стариот период, зависно од дијалектите, бил наследен седмочлен вокален систем (*и, е, у, о, а, ѿ, ѿ*) во кој се вклучувал и вокалот *ѿ*, или, пак, шесточлен систем од кој отсутствувал споменатиот вокал (*и, е, у, о, а, ѿ, ѿ*). Конески задржувањето на вокалот *ѿ* во одредени говори го образложува на следниов начин: „...Ситуацијата во оваа област се изменила во резултат на навлегувањето на голем број турски зборови во кои се содржи шва-вокал (*и*). Во источните говори, каде што турското влијание очевидно имало поголем интензитет, станал обичен изговорот на *ѿ* во турцизми: *ка̀на, са̀кас, ка̀смет, ка̀шли, калаба̀лак* итн. Потоа во некои од нив се добило *ѿ* и со внатрешен развој, на местото на слоговното *л*. Во западните *а*-говори вакво имитирање на турскиот изговор може да се забележи само кај некои претставници на градското население, така што *ѿ* може да се јавува само како маргинална фонема во говорот на тоа население. Обично пак турскиот шва-вокал се адаптирал преку *а*: *кана, сакас, калабалак* и сл., а во одделни случаи дури и преку вокалното *р* (можеби не без учество и на зборовно вкрстување): *крсмет, кришли*. Така шесточлениот систем останал карактеристичен само за *а*-говорите во западна Македонија, бидејќи во источните *а*-говори турското влијание го наложило вокалот *ѿ* во ред лексеми. Во овој поглед литературниот јазик ја одразува ситуацијата во западните *а*-говори...“⁶

Блаже Конески го опишува влијанието на турскиот јазик и врз консонантскиот систем во македонскиот јазик при крајот на стариот период и во новиот период. Конески за полумекото *л* во стариот период вели: „Полумeko *л* сепак постои и во системот на прилепскиот и велешкиот говор, но исклучиво во заемки, од кои најголемиот број отпаѓа на турцизми: *пел'те, бол'ме, дил'бер, бел'а* итн. – па во некои зборови примени во ново време од европските јазици: *пел'уш, пол'ка* и др. Постоенето на два слоја зборови во овие

⁵ Сознанијата кои Блаже Конески ги изложува во оваа книга се во корелација со тоа што го пишува во рецензијата на докторската дисертација на Оливера Јашар-Настева: „Добро е што работата на Настева не се исцрпува со чисто лексиколошкиот пристап кон турцизмите. Во последните оддели на дисертацијата, имено, се обрнува потребното влијание кон фонетската и морфолошката адаптација на турцизмите во македонскиот јазик, односно и кон последиците што усвојувањето на голем број турски зборови можело да ги предизвика во развојот на фонолошкиот и граматичкиот систем на македонскиот јазик. И во едниот и во другиот случај Настева има повеќе интересни посматрања. Турскиот јазик придонесол да се пополнат „празните“ места во нашиот фонолошки систем (ц, ф), како и да се изменат односите во поглед на распределбата и честотата на извесни фонemi (ќ, ѓ и др.)...“

⁶ Конески Блаже. (2001). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Македонска академија на науките и уметностите – Скопје, 74

говори – стари, со затврднато *л* и нови со *л'*, примени главно од турскиот јазик, повлекува една јасна хронолошка граница: затврднувањето на мекото *л* се извршило во нив пред идењето на Турците (крај на 14 в.), односно пред навлегувањето на турцизмите со полумeko *л* во македонскиот јазик. Во случајов турскиот јазик извршил едно важно влијание врз консонантскиот систем на македонскиот јазик. Во говорите каде што веќе била уклонета опозицијата *л : л'* (прилепскиот, велешкиот), таа наново се востановила преку полумекото *л* во турските заемки (сп. *бела : бел'а*). Од друга страна, во говорите каде што процесот на затврднување на мекото *л* уште се наоѓал на степенот со полумек изговор на тој глас, неговото натамошно одвивање било задржано со навлегување на бројни заемки од турскиот јазик со таков изговор. Така се случило што преминот кон тврдото *л*, доживеан во прилепскиот и велешкиот говор, да се ограничи на своето првобитно огниште.“⁷

Според Конески, во првите векови на новиот период поголемиот дел на македонски говори го имал следниот консонантски систем: *п, б, т, д, к, ɟ* (експлозивни консонанти), *в, (ф), (х), с, з, ш, ж* (фрикативни консонанти), *џ, ɟ, ʃ, ʒ, ɟ, ʃ* (африкати), *н, њ, м, л, л', р* (сонанти), *ј* (полувокал). Според него: „...Стремежот за депалатизација на консонантите дејствува и во новиот период. Тој го зафаќа не само *њ*, ами во некои локални говори во најново време и *ќ* и *ѓ*, откако нивната фреквенција се зголемила, особено преку заемањето на еден број турски зборови во кои секвенците *kö, kü, gö, gü* се адаптирале како *ко, ку, го, гу* (бидејќи во македонскиот јазик ги нема вокалите *ö, ü* контекстуално условената палатализација во гореспоменатите секвенци станала дистинктивен признак): *кор, кукур, гол, гувеч*...“⁸ Турскиот јазик преку турцизмите во македонскиот јазик влијаел некои консонанти, посебно *ф* и *џ* во македонскиот јазик да се утврдат. Конески за *ф* и *џ* го напишал следново: „Честотата на *ф* се зголемила значително со примањето на ред турцизми што го содржат тој консонант: *филџан, филиз, мариџет* итн.“ „Во стариот период немало звучен парник напред *џ* во групата на африкатите. Празното место било потполнето со *џ* откако биле примени ред турски заемки со тој консонант: *џамија, оџа, алџација* итн... Гласот *џ* се јавувал и пред навлегувањето на турцизмите при едначењето по звучност во случаи како *личџа > лиџа, нараџа > нараџа, речџа > реџа*. Но тогаш тој бил само варијанта (алофон) на *џ*, а не посебна фонема, сè додека преку турските заемки не се јавил во употреба и во независна позиција...“⁹

Во книгата „Историја на македонскиот јазик“, Конески го разгледува развојот на македонскиот јазик, а во „Граматика на македонскиот литературен јазик“, тој ја опишува современата состојба на фонетски и морфолошки план и тенденциите на нормираниот македонски јазик. Во еден ваков контекст се споменува местото и улогата на турцизмите во македонски јазик.

Турскиот јазик освен на фонолошки и фонетски план, оставил влијанија и на морфолошки план. Од турскиот јазик навлегле голем број зборови градени со турските

⁷ Конески Блаже. (2001). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Македонска академија на науките и уметностите – Скопје, 56-57

⁸ Конески Блаже. (2001). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Македонска академија на науките и уметностите – Скопје, 88

⁹ Конески Блаже. (2001). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Македонска академија на науките и уметностите – Скопје, 90

суфикси: -сі, -сі, -су, -сү, -џі, -џі, -џу, -џү; -лїк, -лїк, -лук, -лүк и -лї, -лї, -лу, -лү кои во македонскиот литературен јазик се адаптирале со формите -џија /-чија, -лак и -лија. Но овие суфикси во историскиот развој на јазикот успеале да се осамостојат и по пат на аналогија да се додаваат на македонски зборови со што се добиваат нови лексеми по турски модел кои што внесуваат економичност во говорот, но поради своите карактеристики добиваат сè повеќе емотивно-експресивна односно стилска функција.¹⁰ Овој процес на осамостојување на турските суфикси трае до денес и нивната употреба е сè поприсутна во книжевниот јазик и во јазикот на средствата за јавно информирање. За овие суфикси Конески го напишал следново: „Некои турски наставки станале продуктивни во нашиот јазик. Кај именките тоа се наставките -џија, -чија (тур. -сі, -сі, -су, -сү, односно -џі итн.), -лак (-лїк, -лук, -лїк, -лүк): *големџија, повелџија, неслак, војниклак* и сл. Тие се продуктивни и во нашиот современ јазик, меѓутоа, новите образувања со нив, како *филмаџија, фестивалџија*, носат призвук на подбивност, иронија и сл. Некогаш неутрални наставки, тие се користат сега како наставки со емоционална окраска, што станало можно поради она ограничување на извесни турцизми во сферата на архаичниот бит...“¹¹ За суфиксот -лија, Конески го напишал следното: „Како зборови што во литературниот јазик наоѓаат сè помала употреба, станувајќи обележје на простонародниот говор, треба овде да ги споменеме оние заемки од турскиот јазик, со наставката -лија, што се употребуваат во придавска служба: *исавлија човек, белалија човек, кафе синџирлија* и сл...“¹²

Конески уште во шеесеттите години на минатиот век ја предвидел судбината и развојниот тек на турцизмите во македонскиот јазик што како тенденција трае и денес. Неговата визија не може да не нè зачуди бидејќи јазикот е жива материја и е подложна на промени под влијание на надворешни фактори: „...Сосем јасно дека никој не помислувал ниту пак се обидува да ги заменува оние турцизми или грцизми што, означувајќи извесни предмети или односи во нашиот бит, се станати неразделни составки од речникот на нашиот јазик. Никој и не помислувал, на пример, дека треба да се бара некаква замена на зборовите *алва* или *стомна* итн. Друг е случајот меѓутоа со цел ред особено турцизми, што носејќи повеќе или помалку интелектуална содржина, спаѓајќи кон т.н. апстрактни зборови, по силата на самиот историски развој почнуваат и во народниот говор да добиваат сè поограничена и често пати особено емоционално обоена содржина. Тие се покриваат со извесни односи, разбирања и чувствувања карактеристични за едно веќе одминато време во животот на нашиот народ, и ете зошто не можат да се употребуваат со полна вредност денеска за изразување на новонастанати односи, разбирања и чувствувања. Така, на пример, зборот *севда* ни оддалеку не може да ги покрива оние различни нијанси во значењето што го носи за нас денеска зборот *љубов*. Ако ние сè уште во одреден битово

¹⁰ Овие тенденции на турските суфикси ги има опишано авторката на овој напис во својата докторска дисертација. Види: Леонтиќ Марија. (2008). *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија* (необјавена докторска дисертација). Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

¹¹ Конески Блаже. (1987). *Историја на македонскиот јазик*. Култура – Скопје, 220. Зборови градени со овие суфикси се присутни во уметничките дела на Конески. Пр. „...Како мајка му да го беше родила / со таква порач: / меѓу сите браќа - / гурбетџии, пазарџии, дулџери, / тој да биде орач, / да гази стамено по загоните / спрема смената на сезоните...“ („Дедо Илија“) / „Мажите од комшилукот кај сестра ми Нада веќе скрпиле на ширинката пред куќите нешто како натстрешница...“ („Во земјотресот“) / „...Го возбуждува тоа тутунарот и чаршијузлијата...“ („Љубов“).

¹² Конески Блаже. (1987). *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Култура – Скопје, 313

обоен стил велиме: На Петрета му остана *атер* дека не го викнаа на гости, смешно би ни звучело да го употребиме тој израз во некој ваков случај: На која било влада ѝ остана *атер* дека не ја викнаа на конференција...¹³

Овде чувствувам должност да нагласам дека често пати Конески е погрешно сфатен во однос на турцизмите или неговата литература е читана сегментално, а не целосно, каде што може да се согледа развојот и промената на неговите погледи во однос на некои појави, но и нивната практична примена во неговата уметничка литература.¹⁴ Затоа во овој труд ги изнесувам своите согледувања откако ги препрочитав неговите капитални лингвистички и уметнички дела, а при тоа се трудам колку што е можно да приложам цитати од неговите книги.

3.2. Ставот на Блаже Конески кон турцизмите во неговите лексиколошки дела

По ослободувањето на Скопје во НОБ, во 1944 год. Президиумот на АСНОМ назначил една комисија, а потоа втора комисија која требала да ги подготви основните принципи на македонската азбука и правопис. Блаже Конески бил член и во обете комисији. Како резултат на оваа ангажираност во 1945 год. се објавил првиот „Македонски правопис“ чиј најголем дел го подготвил Конески, а делот за интерпункција го изработил Крум Тошев. Во 1950 год. истите автори ова дело го прошириле и му дале наслов „Македонски правопис со правописен речник“ во кој се вклучени 7000 збора. Ова е посебно значајно дело бидејќи е првиот македонски правописен речник во кој се опфатени најважните и најчестоупотребуваните зборови од централните говори кои најуспешно можеле да ги поврзат сите говори и можеле да бидат лесно приемливи за луѓето од сите краишта на Македонија. Овој критериум се применил и во следното дополнето и проширено издание на „Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник“ во 1970 година кој содржи околу 30 000 зборови, а е труд на Блаже Конески, Крум Тошев, Божидар Видоески, Тодор Димитровски и Рада Угринова-Скаловска. Бидејќи централните говори ги содржат основните и најчесто употребуваните турцизми во македонскиот јазик, тоа значи дека во правописниот речник на македонскиот јазик се вклучени голем број турцизми.

Од посебно значење се и анексите речници на Блаже Конески во рамките на делата од типот збирки, избрани и собрани текстови од областа на фолклорното и литературното богатство од македонското поблиско и подалечно минато бидејќи во нив се вклучени помалку познати зборови (црковнословенизми, грцизми, турцизми и дијалектизми). Турцизмите во овие анексни речници, всушност, претставуваат поретко

¹³ Конески Блаже. (1987). *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Култура – Скопје, 77-78

¹⁴ Секој лингвист има развоен пат во кој неговите погледи и ставови се раѓаат, развиваат и созреваат. Од ова не се исклучок ниту лингвистите од земјите со развиена лингвистичка традиција и литература, ниту Конески, кој испитувал и творел во средина во која јазикот допрва се нормирал, а литературата била мошне скромна. Конески и во овој поглед бил многу скроман и во еден предговор напишал: „Во изминатите десетина години имав можност да се вратам повторно на некои прашања од историјата на македонскиот јазик во повеќе специјални испитувања. Се собра нов материјал и се изменија моите погледи во однос на објаснувањето на некои појави, особено во делот посветен на историската фонологија на македонскиот јазик...“ Види: Конески Блаже. (1987). *Историја на македонскиот јазик*. Култура - Скопје, 5

употребувани или помалку распространети зборови или архаизми. Конески имал аналитички приод кон турцизмите, бидејќи по потреба, освен нивното основно значење го давал и значењето на турцизмот во контекстот во кој што се наоѓал. Турцизмите со бројни примери се застапени во анексите речници посебно во следниве дела: „Збирка на македонски народни песни“ (1945), „Крчовски - Пејчиновиќ, Избрани текстови“ (1963), „Марко Цепенков, Сказни и сторенија“ (1986), Јордан Хаџи Константинов - Џинот, Избрани страници“ и др.

Работата на Конески на македонскиот правописен речник влијаела на стандардизацијата на турцизмите во македонскиот јазик, а неговите испитувања кои резултирале со анексни речници претставуваат материјал за следење на историскиот развој на турцизмите во македонскиот јазик, што може да бидат тема на нови научни трудови.

3.3. Ставот на Блаже Конески кон турцизмите во неговата редакторска дејност на „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“

Конески често пишува за потребата и важноста на речник на македонскиот јазик, но во 1950-1951 година во своите написи нагласувал дека се созреле условите за еден таков речник кој суштински ќе влијае на развојот на македонскиот јазик, но воедно давал и насоки за негова подготовка и реализација. Пресвртен момент претставувало назначувањето на Комисија за македонски речник од страна на Министерството за просвета на СР Македонија, а чии членови биле Блаже Конески, Крум Тошев и Михајло Петрушевски. Задача на Комисијата била да ја организира работата за подготвување и објавување речник. Од тричлената комисија работата ја раководел и ја привел до крај само Конески покрај кого составувачите на речникот, а тогашните асистенти Тодор Димитровски, Благоја Корубин и Трајко Стаматоски израснале во први лексикографски специјалисти. Конески ја организирал, осмислувал, конципирал, следел и редактирал работата и материјалите на овој прв македонски толковен (експликативен) речник кој е истовремено и двојазичен бидејќи содржи објаснувања и еквиваленти на српскохрватски јазик. Речникот кој се објави како издание на Институтот за македонски јазик е дело на интензивната и полетна работа на составувачите, но и на зрелиот лингвистички пристап на редакторот. Во трите тома на речникот последователно објавени во 1961 год., 1963 год. и 1966 година се опфатени околу 70 000 збора наместо предвидените 140 000. Тоа значи дека овој речник во извесна смисла е и нормативен речник и влијаел на стабилизацијата на речничкиот фонд на македонскиот литературен јазик. Блаже Конески како редактор имал одлучувачка улога во конечната селекција на зборовите за конечната верзија на речникот. Како резултат на овој приод во речникот се вклучени над 3000 турцизми кои влијаеле на стандардизацијата на турцизмите во македонскиот јазик. Тие и додека се составувал речникот, но и потоа добиле карактеристика на неутрални турцизми, стилски маркирани турцизми или арахизми.

4. Ставот на Блаже Конески кон турцизмите во неговите уметнички дела

Теоретскиот став на Блаже Конески за турцизмите во македонскиот јазик во неговите лингвистички дела, практично е реализиран на чудесен начин во неговата поезија и проза. Блаже Конески за турцизмите во неговите лингвистички дела пишуваше: „...Турцизмите како *севда, сефалак, табиет, марифет* и сл. остануваат во жива употреба, но тие со установувањето на нормата на литературниот јазик се ограничуваат до улогата на еден слој зборови посебно стилски обележени. Тие придобиваат боја на фолклорност, на елементи што се сврзуваат со атмосферата на патријархалниот бит. Се разбира, покрај тоа имаме сè уште во нашиот јазик ред турцизми што наполно се адаптирале во основниот речнички фонд и спаѓаат во неутралната лексика (тоа се пред сè зборови што означуваат материјални предмети: *алва, боза, нишесте, тава* итн.)...“¹⁵

Во својата поезијата и проза Блаже Конески употребил бројни турцизми што имаат неутрално значење. Тие на многу сликовит начин можат да се согледаат во следните негови стихови: „Ги изнесе тој на пазар / своите грнци, бардиња и вагани, / ги положи во шарен круг на земи, / та со своите бои и цветчиња / да заличат на градинка пред Дуовден, / или да заличат на дечиња / од едно големо и среќно семејство, / наредени како за сликање...“ („Грнчар“) / „Прилепското со пиперки се слави, / со купишта на пазарот ги има, / ги јадеме во салати, во тави, / во туршија ги чуваме за зима...“ („Пиперки“) и во следните реченици од неговата проза: „...А јас извикувам: О чудесни македонски бостани! О вие слачни црвени лубеници што крцкате под ножот! О вие жолти дињи бадемки полни мисковина!...“ („Бостан“).

Во следните стихови може да се согледа дека турцизмите од типот *сокаче* и *бајрак* освен што имаат неутрално значење, пополека добиваат и стилско обележје: „Цел ден над роданот неми зборови реди. / Навечер со жените на порта седи. / Кротко темницата дише во сокачето...“ („Старата“) / „Мајка ми само ова го рече за покојникот, / како тажачка: / Кога ќе го виде оддалеку / во бела кошула на нашата нива, / ми се чинеше бел бајрак се вие над нашата нива, / со него полето ми стануваше убаво...“ („Пред годишнината на татковата смрт“).

Но во следните стихови доминира стилската маркираност на турцизмите *кувет*, *зулуми* и *думани*: „А таа / во страшна доба, / и ноќе дури, / по патчиња низ шумите / трчаше, избекумена од лоша коба, / да стигне навреме, / таму каде што куќи горат / и пискотат куршумите, / да втаса само до таткови дворје, / да биде во злото со браќата, / да даде кувет, да крепи надеж, / и да ги поднесе, ако дошло, / со браќата зулумите...“ („Белата тетка“) / „Мој Боже, / чади во твоите раце гламната со која ми ги подгоре крилата, / целата моја сушност се накрева против тебе, / моето срце те проколнува, / не чекам одговор од тебе, / унижен / секавам сепак во мене нешто што те надминува, / што си го имал, можеби, но си го отуѓил / кога нè создаде да откинеш од маката, / сам / низ думани треба да го барам патот на мојот живот. („Одземање на силата“).

Од гореизложените примери секој читател може да согледа колку мајсторски Конески ги употребувал турцизмите во својата уметничка литература, посебно тие што

¹⁵ Конески Блаже. (1987). *Историја на македонскиот јазик*. Култура - Скопје, 219

имаат стилска маркираност. Но при ова должна сум да нагласам дека благодарение на тие стилски маркирани турцизми неговата поезија станува посуптилна и почудесна, но и турцизмите употребени во таков контекст добиваат посебна димензија и убавина каква што немаат кога се одделно презентирани.

5. Заклучок

Ставот на Блаже Конески кон турцизмите може да се следи преку неговите лингвистички дела, лексиколошки дела, редакторска дејност и уметнички дела. Во повеќеслојниот опус на Блаже Конески може да се забележи дека компетентниот научник, лингвист и писател имал издиференциран и доследен став кон турцизмите во македонскиот јазик.

Во лингвистичките дела „Граматика на македонскиот литературен јазик“, „Историја на македонскиот јазик“ и „Историска фонологија на македонскиот јазик“ е изложено местото, значењето и тенденцијата на турцизмите во минатото и денес. Конески посебно укажува на стилската маркираност на турцизмите што како тенденција трае и денес.

Во делата „Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник“ и во првиот „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“ под негово визионерство се вклучени пред сè зборови, меѓу другото и турцизми, од централните говори кои се основа на нормираниот македонски литературен јазик. Овој приод овозможил стандардизација и стабилизација на лексиката во македонскиот јазик, меѓу која и на турцизмите, која во источните и во западните говори, во народната литература и во старите текстови се сретнува во многу варијанти и со разновидни значења. Но затоа пак во анексите речници на разновидни дела ги вклучил сите оние зборови, меѓу другото и турцизмите, кои се поретко употребувани или помалку распространети зборови и што можат да бидат тема на одделни написи.

Во уметничките дела, Блаже Конески, мајсторски ги употребил турцизмите со што нивната повеќеслојност и убавина најубаво доаѓаат до израз.

БИБЛИОГРАФИЈА

Конески Блаже. (1987). *Историја на македонскиот литературен јазик*. Култура - Скопје

Конески Блаже. (1987). *Граматика на македонскиот јазик*. Култура - Скопје

Конески Блаже. (2001). *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Македонска академија на науките и уметностите – Скопје

Конески Блаже. (1990). *Песни*. Култура – Скопје

Конески Блаже. (1990). *Проза*. Култура – Скопје

(1995). *Зборник на трудови посветени на академик Блаже Конески*. Македонска академија на науките и уметностите - Скопје

(2002). *Блаже Конески (осумдесет години од раѓањето)*. Институт за македонска литература - Скопје

Димитровски Тодор, Корубин Благоја, Стаматоски Трајко. (1986). *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. Македонска книга - Скопје

Marija Leontić

BLAZE KONESKI'S POSITION ON THE ISSUE OF TURCISMS IN THE MACEDONIAN LITERARY LANGUAGE

(Summary)

Abstract: Blaze Koneski has made clear in his works on numerous occasions his position regarding turcisms in the Macedonian literary language. He had regularly pointed out that turcisms with neutral marking will be used in the future and will survive, and that others will receive even greater stylistic marking. This tendency continues till present times. Of equal importance is his work as a redactor of the first Dictionary of the Macedonian language due to the inclusion of around 3000 turcisms which have remained in the Macedonian literary language in their standardized form. Also of significance are his literary works where he masterly used turcisms. Therefore, we can conclude that Blaze Koneski has influenced through his works, directly and indirectly, the standardization and the survival of the turcisms in the Macedonian language.

Key words: turcisms in the Macedonian language, standardization of the turcisms, neutral turcisms, stylistically marked turcisms.

Лектура: проф. д-р Симон Саздов

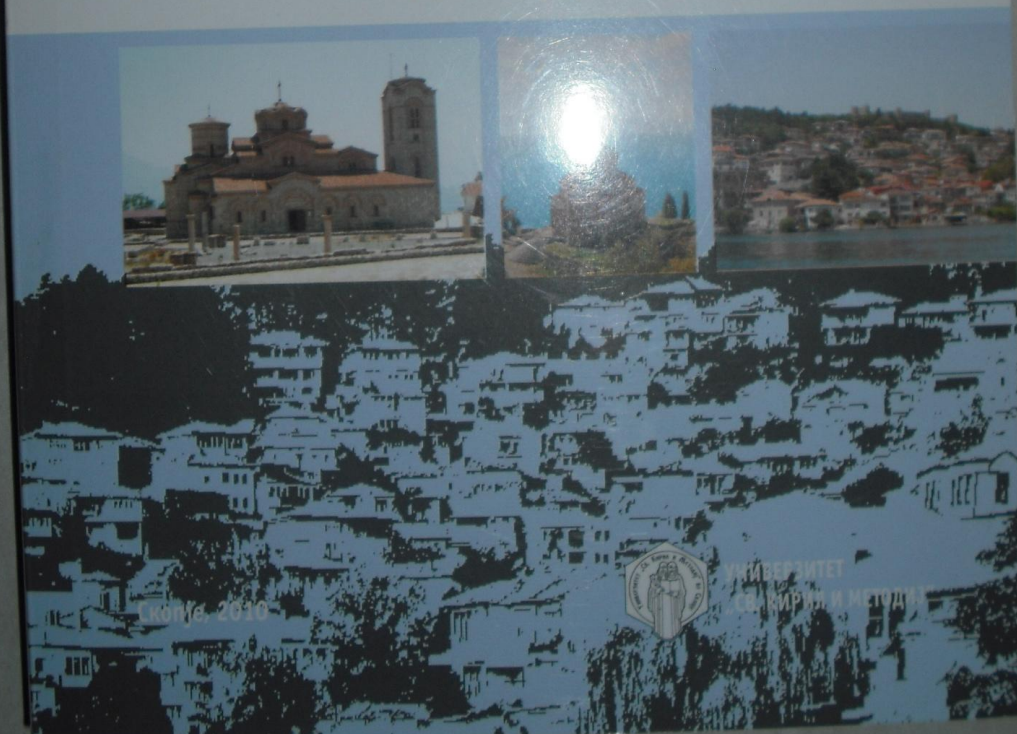
Превод на апстрактот од македонски на англиски: м-р Крсте Илиев

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

XXXVIII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
НА XLIV МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА

ЛИНГВИСТИКА

Охрид, 14-15 јули 2011

Скопје, 2010

УНИВЕРЗИТЕТ
СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

**XXXVIII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА
И КУЛТУРА**

(Охрид, 14-15 јули 2011)

ЛИНГВИСТИКА

Скопје, 2012

Марија Леонтиќ

БЛАЖЕ КОНЕСКИ И НЕГОВИОТ ОДНОС КОН ТУРЦИЗМИТЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Блаже Конески во многу свои лингвистички трудови го има изнесено својот став во однос на турцизмите во македонскиот јазик. Во овие трудови континуирано укажуваше на тоа дека турцизмите кои имаат неутрално обележје и понатаму ќе се применуваат и ќе опстанат, а дека другите ќе добиваат сè поголема стилска маркираност. Оваа тенденција трае и денес. Но исто така, важна е и редакциската работа на Блаже Конески на првиот Речник на македонскиот јазик, бидејќи во него се присутни над 3000 турцизми кои со својата стандардизирана форма го обезбедиле својот опстанок во современиот македонски јазик. Значајни се и неговите уметнички дела во кои на мајсторски начин ги употребувал турцизмите. Затоа можеме да заклучиме дека Блаже Конески со своите дела и дејност директно и индиректно влијаел на стандардизацијата и опстанокот на турцизмите во македонскиот јазик.

Клучни зборови: турцизми во македонскиот јазик, стандардизација на турцизмите, неутрални турцизми, стилски маркирани турцизми

1. Вовед

Многу научни работници по ослободувањето, поради недостиг на кадар, беа соочени со потребата и моралната должност да работат во повеќе области, а тоа им ја наметна задачата да развиваат во себе потенцијал за реализирање разновидни благородни мисии. Еден од овие научни работници е и Блаже Конески. Тој во текот на својот живот работеше како професор на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, правеше испитувања во областа на лингвистиката, литературната историја, литературната естетика, твореше како писател (поезија и проза), преведуваше (поезија и проза), собираве народни творби, приредуваше стари текстови и редактираше важни дела. Во сите области работеше студиозно, иноваторски, креативно

